KÜLTÜRK *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020) s.11-23.*
KÜLTÜRK *The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue 1 (Summer 2020), pp. 11-23.*

Geliş Tarihi / Received: 21/05/2020 Kabul Tarihi / Accepted: 13/06/2020

TEVBE-İ NASÛH KAVRAMI VE DİVAN EDEBİYATINDAKİ KULLANIMLARI ÜZERİNE

ON THE CONCEPT OF TEVBE-I NASŪH AND ITS USE IN DIWAN LITERATURE

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
İstanbul Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: mukac80@gmail.com

Rahime GÖZÜN
İlahiyatçı-Yazar
E-posta: rahmelim2@gmail.com

Öz

Divan edebiyatının temel kaynaklarından biri de Kur'an-ı Kerim ve ondan beslenen dinî literatürdür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok kavram, şairler tarafından farklı anlam ilişkileri çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir. Bu kavramlardan biri olan "tevbe-i nasûh" ise hem Kur'an-ı Kerim'de hem de şiirlerde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Tahrîm Suresi 8. ayette geçen "*tevbeten nasûha*" ifadesi meal ve tefsirlerde genel olarak kelimelerin sözlük anlamına uygun olarak "samimi tövbe" anlamıyla ele alınmış, dinî bir kavram olarak ise "kulun işlediği günahtan bir daha yapmamak üzere pişmanlık duyması" şeklinde tanımlanmıştır. Dinî muhtevalı metinlerde Nasûh isimli birisinin tövbesine yer verildiği için Divan edebiyatında da bu kavram terim anlamı yanında "Nasûh isimli kişinin samimi tevbesi" şeklinde de kullanılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle "nasûh" kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına ve kavramın geçtiği ayetin Kur'an-ı Kerim meallerinde ve tefsirlerde nasıl ele alındığına örneklerle işaret edilecek, ardından da "tevbe-i nasûh"un divan edebiyatındaki kullanım şekillerine ve kavramla ilgili olarak anlatılan farklı hikâyelere dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Tövbe, nasûh, tahrîm, divan, hikâye.

Abstract

One of the main sources of Diwan Literature, which develops by feeding from many different and rich areas, is the Quran and religious literature fed by it. As a matter of fact, many concepts in the Quran have been handled by poets within the framework of different meaning relations. One of these concepts, "tewbe-i nasûh", was used both in the Quran and by many poets. The word "nasûh" in the phrase "tawbatan nasûha" mentioned in eighth verse of Tahrîm was generally handled in terms of meaning and "sincerity" in the dictionary. As a religious concept, this concept has been defined as "one's regret not to do it again from the sin he committed". In Diwan literature, dual use of this word in the form of both the word meaning and the sincere repentance of the Nasuh and stories about the Nasuh are found.

In this study, first of all, the meanings of the word "nasûh" in terms of dictionary and term and how the verse in which the concept is mentioned are dealt with in Quranic interpretations and interpretations. Then, attention was drawn to the ways of using "tewbe-i nasûh" in Diwan literature and the different stories told about the concept.

Keywords: Repentance, nasūh, tahrîm, diwan, story.

GİRİŞ

Farklı ve zengin alanlardan beslenerek gelişen divan edebiyatının temel kaynaklarından biri olan Kur'an-ı Kerim'deki birçok kavram; kelam ve tefsir âlimleri tarafından geniş çerçevede ele alınarak terimleştirilmiş ve şairler tarafından da farklı anlamlarda işlenmiştir. "Tevbe-i nasûh" da Kur'an-ı Kerim'in dinî literatürde ele alınan önemli kavramlarından biri olup edebiyatta genelde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Belagatle ilgili kaynaklarda genişçe ele alınmış olan tevriye, Kur'an-ı Kerim kaynaklı olarak ortaya çıkan bir söz sanatı olup klasik belagat Kazvinî'nin (öl. 1338) "mana ile ilgili sanatlardan tevriye, îhâm olarak da adlandırılır. İki manası olan bir lafzı söylemek ve uzak manasını kastetmektir (Saraç, 2014: 138)" şeklindeki açıklamalarına benzer ve yakın şekillerde tanımlanmıştır. Yine birçok klasik belagat kitabında Kur'an-ı Kerim'deki والنجم والشجر يسجدان[1] âyeti tevriyeye örnek olarak verilerek bu âyette geçen ve iki manası olan "necm" kelimesinde "yıldız" anlamının değil de "çemen" anlamının kastedildiği belirtilmektedir (Kaçar, 2011: 227). Tevriye, Kur'an-ı Kerim'in belagat yönünü ortaya çıkarmaya çalışanlar tarafından zaman içinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Takiyyüddin b. Hicce el-Hamevî (öl.1434), bu sanata geniş yer ayırdığı Hizanetü'l-edeb isimli eserinde tevriyenin önemini şöyle belirtmektedir:

Tevriyenin güzelliklerine sonraki şair ve kâtipler dikkat çekmişlerdir. Onlar hüsn-i sülük-i edebe bu kapıdan girmek için güçlerini harcamışlardır. Tevriye edebî fenlerin en üstünü ve yücesidir. Kalplere onun sihri ilham verir ve muhabbetin kapılarını açar (Saraç, 2014: 137).

Bu bağlamda "tevbe-i nasûh" kavramı, Kur'an-ı Kerim'deki tevriyeli kullanımların dikkat çekici örneklerinden biridir. Tahrîm suresi 8. ayette geçen "*tevbeten nasûha*" ifadesindeki "nasûh" kelimesi, meallerde genellikle sözlükteki "samimiyet" anlamıyla ele alınırken dinî-ahlakî nasihatlerin yer aldığı bazı metinlerde bu ismi taşıyan birinin adı olarak da anlaşılmış ve Nasûh'un kim olduğuna ve günahına nasıl tövbe ettiğine dair hikâyelere yer verilmiştir. Nitekim divan edebiyatında da bu ayetteki "nasûh" kelimesi hem sözlük anlamı kastedilerek kullanılmış hem de "günahına samimi olarak tövbe eden birisinin adı" olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasının temel sebebi, "tevbe-i nasûh" kavramının edebiyatımızda nasıl ele alındığıyla ilgili bir çalışmanın bulunmayışıdır. Nitekim konuyla ilgili olarak yaptığımız araştırmalarda, Nuran Yılmaz'ın bir yazısı bağlamında tevbe-i nasûhla ilgili meşhur hikâyeye işaret ederek iki beyti örnek olarak sunması (2012: 234) dışında bu kavramın divan edebiyatında ele alınış şekilleri hakkında müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türk edebiyatında dinî bir tür

[1] "Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğerler.", (Rahmān Sūresi: 6).

olarak doğrudan tövbeyi ele alan *ve şairin günahlarını, pişmanlıklarını samimi bir şekilde dile getirmenin yanında aynı zamanda insanlara öğüt vermeyi* (Kardaş, 2013: 1179) amaçladığı şiirler olan tevbe-nâmelere ve bunlarla ilgili çalışmalara da rastlanmaktadır. Ancak bunlar da doğrudan "tevbe-i nasûh"u ele alan çalışmalar değildirler.

Bu makale, meseleyi temel yönleriyle ele alan bir çalışmanın yapılmasının gerekliliği düşüncesiyle yapılmıştır. Çalışmamızda, divan edebiyatında kullanılan Kur'an-ı Kerim kaynaklı kavramlardan biri olan "tevbe-i nasûh"un dinî literatürde nasıl ele alındığına ve "nasûh" kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına değindikten sonra "tevbe-i nasûh"un divan edebiyatındaki kullanım şekillerine ve kavramla ilgili olarak anlatılan farklı hikâyelere dikkat çekeceğiz.

1. "Tevbe-i Nasûh" Kavramı

Çalışmamızda ele alacağımız "Tevbe-i nasûh", Kur'an-ı Kerim'de Tahrîm Sûresi 8. ayette yer almaktadır. Bu kavramın geçtiği ayetin ilgili bölümü ve okunuşunun yeni harflerle yazımı aşağıdaki gibidir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ ***تَوْبَةً نَّصُوحًا*** عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

*Yâ eyyuhellezîne âmenû tûbû ilâllâhi **tevbeten nasûhan**, asâ rabbukum en yukeffira ankum seyyiâtikum ve yudhilekum cennâtin tecrî min tahtihal-enhâri.*

Aşağıda öncelikle bu ayetin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen mealdeki tam tercümesine, peşinden de sadece ayetin kavramın geçtiği kısmının bazı meallerdeki şekillerine işaret edilmiştir[2]:

Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar.

Diyanet Vakfı*: Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.*
Abdulbaki Gölpınarlı: *Ey inananlar, tövbe edin Allah'a hâlis bir tövbeyle.*
Ahmed Hulusi*: Ey iman edenler! Allâh'a özden ve kesin bir tövbe ile tövbe edin!*
Bayraktar Bayraklı*: "Ey iman edenler! Gönülden gelen bir tövbe ile Allah'a yöneliniz.*
Elmalılı Hamdi Yazır: *Ey o bütün iyman edenler! Allaha öyle tevbe edin ki nasuh (gayet ciddî, müessir, öğütcü) bir tevbe olsun.*
Hasan Basri Çantay: *Ey îman edenler, tam bir sıdk-u hulûsa mâlik bir tevbe ile Allaha dönün.*
İbni Kesir: *Ey iman edenler; Allah'a nasuh tevbesi ile tevbe edin.*

[2] Ayetin yazımı, okunuşu ve farklı tercümeleri için *kuranmeali.org* sitesinden yararlanılmıştır. Bu ayetin 41 farklı tercümesi için bkz: http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=66&ayet=8 (E.T.: 18.05.2020)

Muhammed Esed: *Siz ey imana ermiş olanlar! Gönülden tevbe ederek Allah'a yönelin!*
Ömer Nasuhi Bilmen: *Ey mü'minler! Allah'a Tevbe-i Nâsûh ile tevbede bulunun.*
Seyyid Kutub: *Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.*
Süleyman Ateş: *Ey inananlar, Allah'a yürekten tevbe edin.*

Buraya aldığımız Kur'an mealleri dışındaki meallerde de "tevbe-i nasûh"taki "nasûh"un yukarıdakilere benzer şekilde "samimi, yürekten, hâlis, kesin ve doğru bir şekilde" gibi anlamlarla karşılandığı, bazı meallerde ise "tevbe-i nasûh" kavramının tercüme edilmediği ve aynen kullanıldığı görülmektedir.

Kavramı ele alan tefsirlerde ayet-i kerimede geçen "tevbeten nasûhan" ifadesinin ne anlama geldiği ve bu tövbenin taşıması gereken şartlar hakkında izahlar yapıldığı ve "nasûh" kelimesinin yapısı ve farklı anlamları hakkında ayrıntılı izahlarda bulunulduğu görülmektedir. Örneğin Elmalılı Hamdi Yazır, "nasûh" kelimesinin anlamı hakkında şunu söylemektedir:

Burada tövbenin sıfatı olan 'nasûh', 'gafûr' vezninde mübâlağa sigası olup, "nush" , nasahat ve nasihat maddesindendir. Bu madde, esasen iki anlama gelir. Birisi, halislik ve saflık manasınadır. Nitekim mumu alınmış halis bala 'aselün nâsihun' denir. Bu manada nasûh 'çok halis ve temiz' demektir. Diğeri de söküğü dikmek ve onarmak anlamındadır. Bu manaya göre nasûh, 'çok ıslah edici, hiçbir gedik bırakmayacak şekilde eksiklikleri düzeltip iyi onarıcı' demektir (Özer, 2008: 82).

"Tevbe-i nasûh" hakkındaki hadislere bakıldığında da bu kavramın "*Kulun işlediği günahtan pişmanlık duyması, tam manada Allah'a dönmesi, sütün memeye tekrar girmediği gibi kişinin günaha dönmemesidir*" şeklinde tanımlandığı görülmüştür (Özer, 2008: 81).

Tevbe-i nasûh'un hangi özellikleri taşıması gerektiği konusunda tasavvuf ehli kimseler ile kelam ve tefsir âlimlerinin beyanları olmuştur. Örneğin mutasavvıfların ileri gelenlerinden Hasan-ı Basrî (ö. 828) bu terimi "*sevdiğin günahtan tiksinmen ve onu hatırladığında da istiğfar etmen*" şeklinde tarif ederken Mu'tezile'nin son büyük kelâmcısı olan Kâdî Abdülcabbar'a (ö. 1025) göre tövbenin sahih ve geçerli olması, pişman olmak ve kararlılık içinde bulunmak şartlarını taşımasına bağlıdır (Özarslan, 2002: 367). İbni Kayyım el-Cevzî (ö. 1350) ise tevbe-i nasûhun şu şartları taşıması gerektiğini belirtir: *Kul günahlarının tamamından tevbe etmelidir. Tevbede tereddüt olmamalıdır. Tevbe sadece Allah rızası için olmalıdır. Şahsın ihlâs ve samimiyetini zedeleyen bütün şaibelerden ve illetlerden korunmuş olmalıdır. Tevbe, istiğfarı da içermelidir* (Çelik, 2014: 448). Gazzalî'ye (ö. 1111) göre de ayette geçen "nasûh" kelimesi nasihat kelimesiyle ilgili bir söz olup her türlü şaibeden uzak olarak tam bir ihlas içerisinde Yüce Allah'a tövbe etmek anlamındadır (Tunç, 1981: 398).

Ayette geçen "nasûh" terimi, konuyla ilgili olarak incelediğimiz kaynaklarda ve bu terimin geçtiği ayetin tefsirlerinde yukarıda özetlediğimize benzer şekillerde ele alınmaktadır. Konuyla ilgili olarak tefsirler üzerinde yaptığımız incelemelerde, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyân*'ı dışındaki tefsirlerde Nasûh'un bir tövbekârın ismi olduğu şeklindeki rivâyetlere yer verilmediğini gördük. *Ruhu'l-Beyân*'da da Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçen ve bizim de bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde özetleyerek aktaracağımız hikâyeye işaret edilmektedir.

2. Divan Edebiyatında Tevbe-i Nasûh Kavramının Ele Alınış Şekilleri

Yukarıda belirttiğimiz gibi, dinî kaynaklarda "tevbe-i nasûh" kavramı genel olarak "samimi tevbe" anlamı kabul edilerek ele alınmaktadır. Ancak divan edebiyatında kavramın hem "samîmî tövbe" hem de "Nasûh isimli kişinin tövbesi" anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda "tevbe-i nasûh"un divan edebiyatında ele alınış şekilleri, maddeler halinde incelenmiştir.

Bazı beyitlerde "nasûh" kelimesi "samîmî" anlamında kullanılmıştır:

Ben tevbeyi kıldum ki ayruh dahı kılmayam
Var ümîdüm Allâh'a bu tevbe nasûh ola (K. Burhaneddin, g. 956/5)

"Ben bir daha işlememek üzere günahıma tövbe ettim. Bu tövbemin Allah'a samimi gelmesine dair ümidim var."

Gayr elinden içmezin mey geçmezin dildârdan
Şeyh San'ânam bugün ahdum da tevbem de Nasûh
(B. Rûhî: Yılmaz, 2012: 234)

"Başkasının elinden şarap içmem, sevgiliden vazgeçmem. Ben bugün Şeyh Sanan'ım, yeminim de tövbem de samîmidir."

Şairler "nasûh" kelimesini hem "samimi olma" hem "tövbe eden Nasûh" anlamında tevriyeli olarak da kullanırlar.

Yine zerrîn kadehle lâleden bir bezm idüp peydâ
Bahâr eyler şikeste tevbe-i meyde nasûh olsam (Bursalı İffet, g. 84/4)

"Nasûh olsam, bahar mevsimi yine de altın kadehler ve laleden bir eğlence meclisi düzenleyerek şarap içmeyle ilgili tövbemi bozar."

Suna çün nâz ile ol gonce-dehen peymâne
Ger nasûh olsa olur tevbe-şiken peymâne (Sahhâf Rüşdî, g. 148/1)

"O gonca dudaklı sevgili, nazlanarak bir şarap kadehi sunarsa o kadeh, Nasûh da olsa/nasûh tövbe de olsa tövbeyi bozdurur."

"Tevbe-i nasûh"un beyitlerde genellikle belli bir günah (şarap, güzellerin aşkı, dünya sevgisi vb) bağlamında ele alındığı görülür ancak bazı beyitlerde hangi günah olduğu belirtilmeden doğrudan "günâh"a tövbe etmek şeklinde de kullanılmıştır.

Tut dâmen-i ehl-i dili tevbe-i nasûh it
İhlâs ile tâ çekmeyesin dâg-ı nedâmet (Nigârî, g. 89/8)

"Gönül ehlinin eteğine yapış, ve samimiyetle tevbe-i nasûh et ki pişmanlık derdi çekmezsin."

Vâreste-i keş-â-keş-i cürm ü nedâmetüm
Ne tevbe-i nasûh u ne âsâm isterin (Mezâkî, k. 15/46)

"Günâh ve tövbe kaygısından uzağım. Ne tevbe-i nasûh ne de günah isterim"

"Tevbe-i nasûh"un bazı beyitlerde "güzellere düşkünlük ve dünya sevgisi" gibi günahlara tövbe etmek bağlamında kullanılmasına rağmen beyitlerin kahir ekseriyetinde şarap içmekle bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir. Bazı şairlerin de şarap içmeye tövbe etseler bile ilkbahar mevsimindeki şarap meclisleri karşısında çaresiz kalarak bu tövbelerini bozacaklarını, Nasûh'un bile böyle bir şeye karşı koyamayıp tövbeden vazgeçeceğini ifade ettikleri görülür.

Yok imiş ol devrde böyle bir âfet yoksa kim
Tevbe etmek meyden ey Rûhi ne mümkündü Nasûh
(B. Rûhî: Yılmaz, 2012: 234)

"Ey Rûhî, o devirde böyle bir âfet yokmuş. (Eğer olsaydı) Nasûh'un şaraptan tevbe etmesi mümkün olur muydu?"

Ümîd-i vasla ider tevbe-i nasûh 'uşşâk
Alınca destine ol şûh-ı pür-cefâ mir'ât (Vahyî, g.16/5)

"Âşıklarına cefalar eden o güzel, eline ayna aldığında âşıkları kavuşmayı ümit etmeye tevbe-i nasûh eder"

Sûfî ider mi 'ârif olan tevbe-i nasûh
Mahbûb ile şarâb durur çün gıdâ-yı rûh (Revânî, g. 38/1)

"Ey Sofi; sevgili ve şarap, ruhun gıdası olduğu için marifet sahibi olan kişi hiç tevbe-i nasûh eder mi?"

Tevbe-i câmı ne var sırsa görüp cân lebüni
Cân degül tevbesini sırdı eger görse Nasûh
(Zihnî Bey, Pervane Bey Mecmuası)

"Cân, sevgilinin dudağını görünce tevbesini bozarsa bunda ne var ki? Cân değil, Nasûh bile bunu görse tövbesini bozardı."

İşbu mevsimde ki ahd-i şâd-kâmîdür dürüst
Tevbesini sırdı görse bu hoş ayagı nasûh (Resmî, Pervane Bey Mecmuası)

"Nasûh, neşe ve mutluluk zamanı olan bahar mevsiminde bu hoş kadehi görseydi tövbesini bozardı."

İtmezdi tevbe gamla geçürmezdi 'ömrini
Bilse safâ-yı câm-ı şarâbı eger nasûh (Râmî, g. 43/2)

"Nasûh, şarap kadehinin safâsını bilseydi tövbe ederek ömrünü gamla geçirmezdi."

Bazı beyitlerde, "nasûh" kelimesiyle aynı köke sahip olan "nâsih/nasîhatçi" ve "nush/nasihat" kelimelerinin birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Bu tür beyitlerde, genellikle nasihatçinin şaraba ve güzel sevmeye dair nasihatlerinin boş olduğu vurgulanırken bazı beyitlerde de söz konusu şarabın hakikat şarabı olduğu ve buna tevbe edilmesini isteyen zâhidin bile bu şarabın hakikatini bilse rintlere nasihat etme işine tövbe edeceği belirtilir:

Buyurma tevbe bana ol şarâbdan nâsih
Ki görse anı tutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh (Fuzûlî, g. 57/2)

"Ey nasihatçi, bana o şaraptan tövbe etmeyi buyurma; çünkü Nasûh onu görse tövbesini terketmeye niyetlenir."

Yûsuf-i meh-çihreler mihrinden ey şeyh-i azîz
İtmezem tevbe bana olursa ger nâsih nasûh (Garîbî)

"Ey azîz şeyh! Nasuh bile bana nasihat etse, ay yüzlü ve Hz. Yusuf gibi olan güzellerin sevgisinden dolayı tövbe etmem."

Lutf ile lebleri câmın suna olursa Nasûh
Nâsihâ tevbeni sırsın olur isen de Nasûh (Visâlî, Pervâne Bey Mecmuası)

"Ey nasihatçi! Nasûh, lutfederek dudaklarının kadehini sunarsa, sen Nasûh bile olsan tövbeni bozarsın."

Zâhid bileydi keyf-i şarâb-ı hakîkati
Eylerdi rinde nushuna ol tevbe-i nasûh (Harputlu Rahmî, g. 28/3)

"Zahid hakikat şarabının nasıl olduğunu bilseydi, rintlere ettiği nasihatler için tevbe-i nasûh ederdi."

Şairlerin Nasûh'u tövbe eden biri olarak ele aldıkları beyitlerin arka planında başta Mevlânâ'nın Mesnevî'si olmak üzere dinî metinlerde Nasûh'a dair anlatılan hikâyelerin etkisi vardır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde Nasûh'un tövbesiyle ilgili farklı rivâyetlere işaret edilecektir.

3. Tevbe-i Nasûh Kavramıyla İlgili Hikâyeler

"Tevbe-i nasûh" kavramındaki Nasûh'un bir kişi olarak telakki edildiği metinlerde, tövbe etme hikâyesinin nasıl olduğu hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Araştırmalarımızda, konuyla ilgili dört farklı rivâyet tespit edilmiştir.

Yukarıda da izah ettiğimiz gibi beyitlerde tevbe-i nasûh ve şarap içmekle ilgili kullanımların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu yüzden "şarap içmeye tevbe eden Nasûh" hakkında bir rivâyet olabileceğine de kanaat getirdik ancak Nasûh'un tövbe ettiği günahın ne olduğuyla ilgili dört farklı rivâyet tespit ettiğimiz halde bunların şarap içmeye tövbe etmekle alakalı olmadığı görülmektedir. Aşağıda, konuyla ilgili hikâyelerin yer aldığı metinlere ve ilgili çalışmalara işaret edilerek bunların tarafımızca yapılan özetleri sunulacaktır.

3.1. Tellâk Nasûh'un Hikâyesi

Konuyla ilgili hikâyelerin birincisi Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'sinde geçmekte olup bilinen en yaygın rivâyettir. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'sinin 5. cildindeki 2235-2332 beyitleri arasındaki bölümde yer alan (2007: 591-594) bu hikâye, tasavvufî kaynakların çoğunda da ele alınarak "tevbe-i nasûh" bağlamında değerlendirilmiştir. *Mesnevî*'de yer alan bu bölümün özeti aşağıdaki gibidir:

Bir zamanlar Nasûh adında bir adam vardı. Yüzü, kadın yüzüne benzediği için daima erkekliğini gizler ve bu sayede kadınlar hamamında tellâk olarak çalışırdı. Yüzü ve sesi kadınlarınkine benzediği için yıllarca bu işi yaptığı hâlde kimse onun sırrına vakıf olamamıştı. Nasûh, çarşaf giyip başını ve yüzünü örttüğü için tanınmaz, bu sayede padişahın kızlarını bile yıkayıp ovalardı. Ara sıra tövbe edip bu işten elini ayağını çekse de kendisini bu çirkin işten kurtaramayan Nasûh bir gün bir ârife giderek "Duanda beni de hatırla!" dedi. Ârif kişi Nasûh'un sırrını anladı ama bunu açığa vurmadı. Ârif, hafiften tebessüm edip "Cenab-ı Hak, bildiğin şeyden seni tövbekâr kılsın" dedi. Bu dua kabul oldu ve Nasûh şöyle bir olay yaşadı: Bir gün padişahın kızının küpesini süsleyen incilerden biri kayboldu. Hamamdakiler kaybolan inciyi arayıp bulmak için hemen kapıları kapattılar, her taraf adamakıllı arandığı hâlde inciyi çalan bulunamadı. İnci bir türlü bulunamayınca hamamda genç, ihtiyar kim varsa çırılçıplak olmaları emredildi. İnciyi bulabilmek için kızın dadısı herkesi adam akıllı muayene etmeye başladı. Korkuyla bir köşeye çekilen Nasûh'un yüzü sararmış, dudakları morarmış ve kendinden geçmişti. Yakalanıp öldürüleceğini düşünen Nasûh, şöyle dua etti: "Ya Rab, pek çok kötü işler işledim. Bunca ahdi ve tövbeyi bozdum. Arama sırası bana gelirse bu benim canım, kim bilir nasıl mihnetler çekecek! Rahmetine geldim, aman kerem eyle. Vakit daraldı, fazlın ile feryadıma yetiş! Şimdi eğer bana Settârlık eder, suçumu örtersen bütün uygunsuz işlere tövbe ediyorum. Ya Rabbi, tövbemi bu defa da kabul buyur da ona iyice kemer bağlayayım. Eğer bunda da bir taksirim olursa bir daha duamı kabul eyleme."

Arama sırası Nasûh'a gelince aklı başından, canı teninden gitti. Ansızın biri "Kaybolan inci bulundu. İşte o kaybolan inci!" diye bağırdı. Nasûh padişahın kızına herkesten çok daha yakın olduğu için hepsi ondan şüphelenmişti. Onun için kadınlar, ondan helâllik dileyip özür getirerek gönlünü almaya çalışıyorlardı. Nasûh'un tövbe

etmesinden ve tövbesinin kabul edilmesinden sonra padişahın kızının yine Nasûh'u tellâklik için davet etmesi üzerine Nasûh şöyle diyerek gitmedi ve bir daha da o işe bulaşmadı: "Suçum sayısız. O azabın korkusuysa hatırımdan çıkmıyor. Öldüm, yeniden dirildim. Ölümün yokluğunun acısını tattım. Hakk'ın lütfu beni tövbekâr kıldı. Can tenden ayrılmadıkça onda sabitim. Bu mihneti gördükten sonra ancak eşek olan o tarafa ayak atar."

3.2. Mezâr Soyucusu Nasûh'un Hikâyesi

Sultan II. Selim zamanında yetişmiş Osmanlı tabiplerinden biri olan Nidâî'nin *Tenbîh-nâme*'sinde de konuyla ilgili iki hikâyeye yer verilmiştir. 1509-1567 yılları arasında yaşadığı düşünülen ve hekimbaşılığa kadar yükseldiği söylenen Nidâî'nin *Tenbîh-nâme* adlı eseri, mensur-manzum karışık tarzda yazılmış, tasavvuf ahlakına ilişkin bir nasihatnâme olup *H*. 952 (*M*. 1545) yılının Receb ayında kaleme alınmıştır. Bu yönüyle *Tenbîh-nâme* Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseri niteliğindedir. 61 fasıl ve 70 hikâyeden oluşan eserde nefs-i emmârenin vasıfları ve iyi hasletler çeşitli hikâyelerle anlatılmaktadır. (Parlakpınar, 2017).

Nidâî'nin *Tenbih-nâme*'sinde, çalışma konumuz olan "tevbe-i nasûh" hakkında iki farklı rivâyet aktarılmakta olup bunların (Parlakpınar, 2017: 164-166) tarafımızca özetlenmiş şekilleri aşağıda sunulmuştur:

Tenbîh-nâme'deki birinci rivâyete göre, Nasûh bir kefen soyucusudur. Bağdat'ta her kim ölürse, Nasûh kişinin gömüldüğü yerden kefenini soymadan rahat edemezdi. Onun bu fiilini halk biliyordu ama ona engel olamıyorlardı. Bir gün bir kişi "Ya Nasûh her hâlde benim kefenimi de soyarsın. Ben ölünce benim kefenimi soyma, sana şimdi kefen parası vereyim yeter ki benim kabrimi açıp kefenimi soyma." dedi. Nasûh da kefen parasını alıp kendisini soymayacağına dair söz verdi. Rivâyete göre o kişi vefat ettiğinde Nasûh sözüne riayet etmeyip o gece gidip mezarı açıp kefeni soymaya başladığında, ölü eliyle kefeni tuttu. Nasûh, ölünün kefeni tutan elini keserek yine çekmeye başladı. Ölü bu defa da diğer eliyle tutunca Nasûh o eli de kesti ve yine çekmeye devam etti. Bu defa ölü iki ayağıyla sıkmaya başlayınca Nasûh ölünün iki ayağını da kesti. Hak Teaâla'nın kemal-i kudretiyle ölü şöyle konuştu: "Ya Nasûh, insafın yok mu? Hayattayken benimle anlaşma yaptın kefenimi soymamak için para aldın ve şimdi böyle hakaretle beni soyarsın. Tek olan Allah'tan korkmaz mısın?" dedi. Nasûh, ölüden bunları duyunca hatasını anlayıp bundan sonra böyle işler yapmacağına dair tövbe etti. Tövbesi canı gönülden olduğu için Hak Teala da kabul etti.

Eserde yer alan ikinci rivâyet, Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde yer alan hikâyenin çok az farklılaşmış bir versiyonudur. Bu rivâyete göre de Nasûh, kadın suretinde kadınlar hamamına giden ve hangi kadını beğenirse onu izleyen birisidir. Güzelliğiyle alemin

dilinde olan ve kadınlar gibi uzun saç bırakan Nasûh, çirkin âdeti üzere her zamanki gibi hamama gidip bir köşeye sinip güzel kadınları izlemeye başlamış. Bir gün kadının birinin küpesi kaybolup da bütün aramalara rağmen bulunamayınca hamamın kapıları kapatılarak herkesin üstü aranmaya başlanır. Geriye sadece bir kadın ve Nasûh kalır. Nasûh, derin bir huzurla içten bir dille tövbe edip "Ey ayıpları örten Rabbim, bu sefer de aybımı ört, bir daha bu kabahati işlemeyeceğim." diyerek içten tövbe etti. Nasûh'un yanındaki kadının üzerinde kaybolan küpeyi bulduklarında Nasûh huzur bulur ve hamamdan çıkıp kendi halinde yaşamaya başlar. Bir daha da bu günaha yaklaşmamış olan Nasûh'u Hak Te'âla yüce kitabı Kuran-ı Kerim'de anmıştır.

3.3. Yol Kesici Nasûh

Konuyla ilgili bir hikâye metni de İslam Alimleri Ansiklopedisi'nde yer almaktadır. Bu rivâyete göre Nasûh, bir yol kesicidir ve bu günahına samimi bir şekilde tövbe ederek Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanmıştır. Ebû Bekir Surbânî'nin tefsirinde geçtiği belirtilen rivâyet şöyledir:

Üstâd İmâm Ebû Bekr Surbânî'nin (radıyallahü anh) tefsîrinde yazıyor ki, "Bu Nasûh, yol kesicilikten tövbe etmiş bir kimse idi. Tövbe edip herkesin hakkını geri verdi. Herbirini hoşnut etti. Hiç malı kalmadı. Biri gelip hakkını istedi üzerindeki peştemalı çıkardı. Orada bir akarsu vardı. O akarsuyun içine oturdu. Peştemalı o kimseye verdi. Allahü Teâlâ bize bildirdi ki; tövbeyi, Nasûh'un yaptığı gibi yapınız[3].

3.4. Günahkâr Nasûh

Konuyla ilgili son rivâyette ise Nasûh sadece "günahkâr biri" olarak zikredilmekte, hangi günaha tövbe ettiği söylenmemeketdir. Bu rivâyet Şeyh Bedreddin'in (ö.1420) müritlerinden olan Yegen Mahmûd tarafından yazılan *Envâru'l-Kulûb*'ta yer almaktadır. *Envâru'l-Kulûb*, İslam'ın temel esaslarını anlatan mensur bir akâid-nâmedir. Bu eserde de konularla ilgili olarak birtakım hikâyeler anlatılmaktadır (Murad, 2018). *Envâru'l-Kulûb*'da da Tevbe-i Nasûh'la ilgili diğer rivâyetlerden oldukça farklı olan bir hikâye yer almaktadır. Aşağıda bu hikâyenin (Murad, 2018: 113) tarafımızca özetlenen şekli sunulmuştur:

Nasûh günahkâr birisiydi. Allahu Teʿâla'dan hidayet erişince doğrulukla günahına tövbe etti. Allahu Teʿâla da onun tövbesini kabul eyledi. Ve Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Allah'a Nasûh tövbesi gibi tövbe edin." dedi. Musa Peygamber zamanında bir günahkâr vardı, âlemlerin padişahı olan Yüce Allah, Musa Peygamber'e o günahkârı kovmasını buyurdu. Musa aleyhisselam da o kişiyi kovunca, kavminden ayrılarak çöle gitti. Çölde kendisini hastalık tutunca aklı başına

[3] https://studylibtr.com/doc/5090087/ i%CC%87sl%C3%A2m-%C3%A2limleri-ansiklopedisi (E.T.: 18.05.2020).

geldi ve "Keşke iyi amellerde bulunsaydım, yanlış amellerden bulunup Beni İsrail'den sürgün edilmeseydim." diyerek ağlamaya başladı. "Ben ölürsem annem, babam, kardeşlerim benim yanımda olur, benim için ağlarlardı." diyerek kötü işlerine samimiyetle tövbe etti. Hak Te'ala onun tövbesini kabul etti ve annesi, babası ve kardeşleri kılığında melekler gönderdi. Bu melekler onun etrafını aldılar ve ağlamaya başladılar. O kişi, bunları kendi ailesi sandı, sevindi ve huzurla öldü. Âlemlerin padişahı Hz. Musa'ya "falan yerde bir dostumuz öldü; git onu yıka ve namazını kıl." dedi. Musa aleyhisselam gittiğinde ölen kişinin Beni İsrail'den sürdüğü kişi olduğunu gördü. Musa aleyhisselam dedi ki "Ya Mevlam! Dün bu kişiyi bana sürdürdün, bugün dostum dersin, bu ne haldir?" Padişah-ı âlemden ses geldi. "Ya Musa bu kişi günahından tövbe etti, ben de günahlarını affettim!"

Çalışmamızda işaret ettiğimiz diğer rivâyetlerin doğrudan Nasûh'la alakalı olduğu görülüyorsa da Yegen Mahmûd'un *Envâru'l-Kulûb*'undaki hikâyenin Nasûh'la ilgili olup olmadığı çok net değildir. Metinde önce Nasûh'un tövbesine değinilmiş ve hemen ardından da hikâye anlatılmıştır. Ancak hikâyede hiç Nasûh isminin geçmemesi, bu kişinin başka birisi olma ihtimalini düşündürmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızda, Kur'an-ı Kerim'in Tahrîm Suresi 8. ayetinde geçen "tevbe-i nasûh"un dinî literatürde nasıl ele alındığına dikkat çekildikten sonra divan edebiyatında bu terimin ele alınış şekillerine ve konuyla ilgili olarak anlatılan dört farklı hikâye metnine yer verilmiştir.

İncelediğimiz tefsir ve meallerde "nasûh"un genel olarak "samimiyet" anlamında yorumlandığını, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyân*'ı dışındaki tefsirlerde bu ayetle ilgili olarak bir hikâyeye yer verilmediğini, bu eserde de Mevlânâ'nın hikâyesinin alıntılandığını tespit ettik.

Divan edebiyatında "tevbe-i nasûh" kavramındaki "nasûh"un beyitlerde hem "samimiyet" anlamındaki sözlük anlamıyla hem de bu tövbeyi eden kişi olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca "tevbe-i nasûh"u ele alan dinî metinlerde Nasûh'un bu tövbeyi etmesiyle ilgili farklı hikâyelere yer verildiği ve bunlarda da Nasûh'un kadınların hamamlarında tellaklık yapan biri, bir mezar soyucusu, Hz. Mûsâ'nın kovduğu bir günahkâr ve yol kesen bir harâmî olduğu görülmektedir. Bu dört karakterin ortak yönü ise, ayette de geçtiği gibi samimi bir tövbede bulunmuş olmalarıdır. Yaptığımız çalışmalarda bunlardan farklı bir rivâyet tespit edilmemiştir. Ancak incelediğimiz şiirlerde "şarap içmeye tövbe eden Nasûh" hakkındaki ifadelerin çokluğu, bize başka metinlerde "şaraba tövbe eden Nasûh" rivâyetinin de bulunmasının muhtemel olduğunu düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet (2005). *Bursalı İffet Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Avşar, Ziya (2007). *Revânî Dîvânı*. Konya: Sebat Ofset Yayıncılık.

Bilgin, Azmi (2003). *Divan-ı Seyyid Nigârî.* İstanbul: Eren Kitap.

Çelik, İbrahim (2014). "İmam Gazalînin İhya-u Ulûmî'd-Din Adlı Eserinde Tevbe Kavramına Yaklaşımı". *The Journal of Academic Social Science Studies.* C. 25. S. 1. s. 447.

Ekici, Hatice (2006). *Sahhaf Rüşdi ve Divanın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergin, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Gıynaş, Kamil Ali (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0 (E.T. 10.05.2020).

İslam Alimleri Ansiklopedisi https://studylibtr.com/doc/5090087/i%CC%87sl%C3%A2m-%C3%A2limleri-ansiklopedisi (E.T.: 18.05.2020).

Kaçar, Mücahit (2011). "Türkçe Te'lîf Edilmiş Bir Belagat Kitabı: Şerîfî'nin Hadikatü'l-Fünûn İsimli Eseri". *Türkiyat Mecmuası.* S.21. s. 211-238.

Kardaş, Sedat (2013). "Edebî Tür ve Tarz Açısından Tevbe-Nâmeler ve Lebîb Divanı'nda Yer Alan Tevbe-nâme Örneği Üzerine Değerlendirmeler". *Turkish Studies.* C. 8. S. 3. s. 1175-1187.

Kavaz, İbrahim - Naci Okur (1996). *Harputlu Rahmi Divanı*. Ankara: İzzet Paşa Yayınları.

Kılıç, Hulûsî (1992). "Belâgat". *İslâm Ansiklopedisi.* C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 380-383.

Mermer, Ahmet (1994). *Mezakî: Hayatı, Edebî kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî (2007). *Mesnevî-i Şerîf (Mütercim: Süleymhan Nahif; Sadeleştiren: Amil Çelebioğlu)*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Murad, Sibel (2018). *Envâru'l-Kulûb (Metin-İnceleme-İndeks)*. İstanbul: DBY Yayınları.

Özarslan, Selim (2002). "Kur'an'da Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 12. S. 2. s. 353-382.

Özer, Salim (2008). "Günahların Affında ve Cezaların Düşmesinde Tövbenin Etkisi". *Bilimname.* C. XIV. S. 1. s. 79-107.

Parlakpınar, Murat (2017). *Nidâî: Tenbîhnâme (Dil incelemesi, Tenkitli Metin, Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saraç, M. A. Yekta (2010). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. 8. Baskı. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (2014). "Tevriyedeki Îham". *İlmî Araştırmalar*. S. 13. s.133-149.

Tarlan, Ali Nihad (1998). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Taş, Hakan (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*. Doktora Tezi: İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç, Cihad (1981). "Tevbe Hakkında Bazı Meseleler". *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi.* C. 24. S. 1. s. 389-412.

Yılmaz, Nuran (2012). "Münacaat ve Tövbe-i Nasûh Geleneği Çerçevesinde Tövbenâme-i Veysî". *1. İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*. İzmir: Sütun Yayınları. s. 233-247.